

Anna Siciak, *Listy Aleksandra Dworskiego do Władysława Łozińskiego. Przyczynek do biografii*, „Biuletyn Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 2009, s. 60-65

Listy Aleksandra Dworskiego do Władysława Łozińskiego. Przyczynek do biografii

Aleksander Dworski (1822–1908)¹ zdobył wykształcenie prawnicze na Uniwersytecie Lwowskim i tam doktoryzował się w 1849 roku. W 1855 roku, po mianowaniu na adwokata, przeniósł się do Przemyśla, z którym związał się już na stałe². Został tam zapamiętany przede wszystkim jako burmistrz, polityk, prawnik i społecznik. Na swój prestiż w nowym środowisku pracował przez wiele lat. Od 1865 roku był członkiem Rady Miejskiej. W 1869 roku zyskał na tyle zaufanie rajców i innych obywateli miasta, że powierzono mu funkcję zastępcy burmistrza. Pełnił ją do 1876 roku. W tym okresie gospodarze miasta zmieniali się czterokrotnie. Dworski zaś nie tylko

¹ Aleksander Dworski urodził się 12 grudnia 1822 r. we Lwowie (zob. „Gazeta Przemyska”, z dn. 31 marca 1908 r., nr 25, s. 1-2 [nekrolog]; zmarł 30 marca 1908 r. Pogrzebek zorganizowany na koszt miasta, odbył się 1 kwietnia o godz. 15:00. Ceremonię poprowadził bp Józef Sebastian Pelczar (zob. Urząd Stanu Cywilnego w Przemyśle, Księga zmarłych, 1908 r.; M. Tyrowicz, *Dworski Aleksander*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 6, Kraków 1948, s. 24, tam podaje się dzień 29 marca 1908 r. jako datę śmierci A. Dworskiego. W innym artykule dotyczącym przemyskiego burmistrza autorka podaje jedynie daty roczne, zob. B. Filarecka, *Aleksander Dworski (1822–1908), burmistrz miasta Przemyśla (w świetle prasy)*, „Rocznik Przemyski” 1996, z. 1, s. 67-76.

² „Gazeta Przemyska”, z 31 marca 1908 r., s. 1

utrzymał się na stanowisku, ale stale budował swój autorytet. Od 1867 roku zasiadał także w Radzie Powiatu i tam przez pewien czas był również wicemarszałkiem³. W wyborach do Rady Państwa w Wiedniu w 1873 roku uzyskał mandat, z którego latem 1877 roku zrezygnował, po czym, po ponownym wyborze 18 IX 1877 roku, znów wszedł do Izby Deputowanych i pozostał jako reprezentant Przemyśla i Gródka Jagiellońskiego do końca piątej kadencji w maju 1879 roku⁴. Ponownie wybrany na VI kadencję (1879–1885), zrzekł się mandatu latem 1880 r., natomiast na jego miejsce wszedł najpierw E. Rittner, a następnie 4 XII 1883 r. Władysław Łoziński⁵. W wybór tego ostatniego zaangażował się bardzo energicznie, o czym będzie jeszcze mowa. Podczas swego burmistrzowania popierał także skutecznie wybór innego kandydata, był nim Hugo Królikowski, dymisjonowany major i właściciel dóbr, który zdobył mandat okręgu Przemyśl-Gródek do Parlamentu wiedeńskiego (Rady Państwa) X kadencji (1901–1907)⁶. W latach 1889-1901 dwukrotnie był obierany posłem (VI i VII kadencji) do galicyjskiego Sejmu Krajowego⁷.

Burmistrzem Przemyśla został 7 maja 1881 roku i był nim aż do 1901 r. Choć miał w trakcie sprawowania urzędu licznych przeciwników, okres jego

³ „Słowo Polskie” 1908, nr 153, s. 7 [nekrolog].

⁴ J. Buszko, *Polacy w parlamencie wiedeńskim 1848–1918*, Warszawa 1996, s. 374.

⁵ Tamże, s. 382.

⁶ Tamże, s. 417. Wzmianka o poparciu Dworskiego dla H. Królikowskiego „Echo Przemyskie” z 27 X 1901 r., nr 86, s. 1.

⁷ S. Grodziski, *Sejm Krajowy galicyjski 1861–1914. Źródła*, Warszawa 1993, s. 186, 194.

zarządzania miasta można ocenić tylko pozytywnie. O jego umiejętnościach w tym względzie świadczy przede wszystkim fakt, że burmistrzem był przez 20 lat, co nie udało się żadnemu z jego poprzedników i również następców. Burmistrzostwa zrzekł się w 24 października 1901 r., zaś Rada Miasta przyjęła jego dymisję podczas burzliwego tajnego posiedzenia w tym samym dniu⁸.

Działalność Dworskiego na wymienionych polach została doceniona jeszcze za jego życia, a uznanie wyrażono mu przyznając 1 maja 1884 r. tytuł honorowego obywatela Przemyśla⁹. Dodatkowo, 12 grudnia 1893 roku, jedną z głównych ulic miasta (ulicę Długą) nazwano jego imieniem¹⁰. W tym samym roku rząd przyznał mu Komandorię Orderu Świętego Grzegorza za przeprowadzenie skutecznej akcji przeciwepidemicznej w okresie rozprzestrzeniania się cholery¹¹. Mimo zasług, których nikt nie śmiałby zakwestionować, wiedza o tym znakomitym przemysłaninie jest nader skromna. Opracowane biografie milczą o jego życiu osobistym, choć nie było ono otoczone tajemnicą. W nekrologu zamieszczonym w „Gazecie

⁸ „Echo Przemyskie”, z 27 X 1901 r., nr 86, s. 1. W dotychczasowych publikacjach utrwalono, że nastąpiło to w listopadzie 1901 r., ponieważ wiązano to z dniem wyborów nowego burmistrza (7 listopada 1901 r.).

⁹ APP, Zbiór spuścizn osób prywatnych, sygn. 14, k. 3.

¹⁰ „Gazeta Przemyska” z 14 grudnia 1893 r., nr 100, s. 1. Informacja powielana w opracowaniach jakoby to miało miejsce w 1896 r., jest niezgodna z prawdą.

¹¹ Notkę o przyznaniu orderu Dworskiemu wydrukowała „Gazeta Przemyska” z 7 maja 1893 r. nr 37, s. 2. Nie wiadomo kiedy dokładnie miało miejsce to wydarzenie, ale zapewne w maju lub kwietniu 1893 r.

Przemyskiej” wspomniano o przeciwnościach losu, których nie skąpiło mu życie:

Jako człowiek przeszedł niewątpliwie całą skalę cierpienia, jaką człowiekowi przejść może być daniem. Patrząc musiał na śmierć najdroższych sobie, na śmierć żony i synów dorosłych – a zawsze przecież znalazł w sobie tę moc, która dała mu znieść te grom po gromie bijące nieszczęścia z spokojem i poddaniem¹².

Może informacje, którymi dysponuję, pomogą choć trochę rozwiać zasłonę tajemniczości i lepiej zrozumieć cytowane zdanie.

Aleksander Dworski miał trzech synów, o których wykształcenie i rozwój umysłowy dbał od ich najmłodszych lat. Nauki programu podstawowego zdobywali prywatnie pod okiem wymagających rodziców, zdając eksternistycznie stosowne egzaminy w przemyskich szkołach. Z takiej możliwości korzystali syn Stanisław oraz Kazimierz, którzy ukończyli Główną Szkołę Obwodową w Przemyślu¹³. Stanisław, ur. 3 X 1849 r. we Lwowie, maturę uzyskał w przemyskim gimnazjum w 1867 r., studia prawnicze przebył na Uniwersytecie Jagiellońskim, zdając egzamin sądowy

¹² „Gazeta Przemyska” dz. cyt.

¹³ Pismo z czerwca 1857 r. A. Dworskiego do dyrektora Głównej Szkoły Obwodowej w Przemyślu w sprawie zezwolenia jego synowi Stanisławowi na zdawanie egzaminu z całego programu trzeciej klasy (klasę drugą zdał w sierpniu 1856 r.), zob. APP, Główna Szkoła Obwodowa w Przemyślu, sygn. 46, s. 98, oraz pismo A. Dworskiego z września 1858 r. dotyczące syna Kazimierza i zdania przez niego egzaminu z programu klasy drugiej, zob. tamże, s. 161.

w grudniu 1871 roku¹⁴. Pracował w Przemyślu jako auskultant sądowy; w chwilach wolnych udzielał się w Towarzystwie Dramatycznym im. A. Fredry¹⁵. Zmarł 9 X 1889 roku w wieku 40 lat¹⁶. Jego brat Tadeusz Zygmunt, ur. 25 XI 1854 roku we Lwowie, zdał maturę w Przemyślu w 1873 roku, ukończył Wydział Lekarski na UJ uzyskując tytuł doktora wszech nauk lekarskich w 1879 roku¹⁷. Po studiach odbył podróż naukową za granicę i rozpoczął praktykę jako lekarz zdrojowy w Szczawnicy¹⁸. Później (od 1885 r.) pracował zawodowo jako lekarz miejski w Przemyślu i wchodził do zarządu Kasy Oszczędności¹⁹. Był autorem informatora: *Przewodnik do Szczawnicy oraz podręcznik dla chorych udających się do tamtejszych zdrojów, z planem sytuacyjnym*, wydanego nakładem autora w Przemyślu w 1881 (102 s., 7 ryc. i plan litogr.) oraz nakładem Księgarni Braci Jeleniów w 1882 roku (VII, 124 s., 8 tabl., 2 mapy)²⁰. Zmarł 4 VII 1891 roku w wieku 36 lat²¹. Trzeci z synów Dworskiego –

¹⁴ *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850–1918*, A–D, pod red. Jerzego Michalewicza, Kraków 1999, s. 892.

¹⁵ APP, Polskie Towarzystwo Dramatyczne im. A. Fredry w Przemyślu, sygn. 6.

¹⁶ APP, Teka Bogusława Gębarowicza, sygn. 45.

¹⁷ *Corpus*, dz. cyt.

¹⁸ S. Kościński, *Słownik lekarzów [sic!] polskich*, Warszawa 1888, s. 100.

¹⁹ *Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii...* za 1885, s. 283; i tamże za 1891 rok, s. 515.

²⁰ A. Siciak, *Bibliografia druków przemyskich 1754–1939*, Przemyśl 2002, poz. 2353, 2354.

²¹ Administracja cmentarzy w Przemyślu, księga pochówków z 1891 r.

Kazimierz, ur. 14 marca 1851 roku we Lwowie²², zmarł – niedługo po śmierci ojca – 18 kwietnia 1910 roku w wieku 59 lat w Przemyślu²³.

Postać Dworskiego została opracowana przede wszystkim na podstawie przekazów prasowych i oficjalnych dokumentów²⁴. Do pełnego wizerunku brakuje danych o jego pasjach, cechach charakteru, itp. Zwykle uzyskuje się je na podstawie pamiętników, wspomnień i korespondencji. W przypadku Dworskiego te pierwsze materiały nie istnieją. Zostaje korespondencja. Szukając po bibliotekach i archiwach materiałów z interesujących mnie dziedzin: drukarstwa, księgarstwa, ruchu wydawniczego i czasopiśmiennictwa, trafiłam na listy Dworskiego do różnych osób, między innymi do Władysława Łozińskiego. W związku z tym, że dzieje miasta, w tym życiorysy znaczących osób, są w dalszym ciągu niedostatecznie rozpoznane, postanowiłam, że opublikuję 4 listy, które znalazłam w Bibliotece Jagiellońskiej. Liczę, że przez to skieruję uwagę potencjalnych bada-

²² APP, I Państwowe Liceum i Gimnazjum w Przemyślu im. J. Słowackiego, sygn. 31, s. 601.

²³ USC w Przemyślu, księga zgonów, 1910.

²⁴ Biogram A. Dworskiego zob.: M. Tyrowicz, *Dworski Aleksander* dz. cyt. Artykuł dotyczący Dworskiego zob.: B. Filarecka, dz. cyt.; wzmianki o nim zamieścili: L. Hauser, *Monografia miasta Przemyśla*, Przemyśl 1883, s. 171-172; F. Persowski, *Przemyśl pod rządami austriackimi 1772-1918*, w: *Tysiąc lat Przemyśla. Zarys historyczny*. Cz. 2, Warszawa-Kraków 1974, s. 88; T. Pudłocki, *Iskra światła czy kopcząca pochodnia? Inteligencja w Przemyślu w latach 1867-1939*, Kraków 2009, wg indeksu.

czy na niewykorzystane dotąd źródła, a także na słabe strony opublikowanych dotąd tekstów²⁵.

Listy Dworskiego do Łozińskiego tworzą pewną całość tematyczną, dotyczą preferencji politycznych Dworskiego i jego skuteczności na tej arenie. Zostały napisane 11 X 1883 r. oraz 2 II, 8 III i 11 XI 1884 r. Świadczą o aktywnym uczestniczeniu Dworskiego w kolejnych wyborach do Rady Państwa, tym razem w roli organizującego i udzielającego poparcia kandydującemu na posła pisarzowi ze Lwowa – Władysławowi Łozińskiemu (list nr 1)²⁶.

Władysław Łoziński (1843–1913), pisarz, historyk kultury, publicysta, także redaktor wielu czasopism literackich we Lwowie. Pola jego zainteresowań to literatura, historia i teatr. Autor powieści historycznych, m. in. *Oko proroka*, *Skarb watażki*, prac popularnonaukowych *Prawem i lewem*, *Sztuka lwowska w XVI i XVII w.*, *Życie polskie w dawnych wiekach*. Zaznaczył się także jako prekursor badań historycznych nad dziejami Lwowa²⁷. Należy zaznaczyć, że również był kolekcjonerem, właścicielem biblioteki

²⁵ W artykule niniejszym wykorzystałam jedynie podstawowe fakty, które służą do wprowadzenia Czytelnika w zagadnienie, ponadto uzupełniają i niekiedy prostują dane zawarte w drukowanych opracowaniach o Dworskim. Jego bogata działalność zasługuje na obszernie, rzetelne i wyczerpujące omówienie.

²⁶ Krótką informację o akcji agitacyjnej na rzecz W. Łozińskiego i jego współpracy z burmistrzem, powołując się na listy A. Dworskiego z 11 X, 3 XI i 16 XI 1883 r., umieścił K. Kosek w artykule *Władysław Łoziński w Kuńkowcach i w Przemysłu*, „Rocznik Przemyski” 2002, t. 38, z. 1, s. 29.

²⁷ *Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski*, Warszawa 2001, t. 2, s. 389–391.

i drukarni, którą prowadził we Lwowie od 1876 r.²⁸ Posłował do Sejmu Krajowego galicyjskiego z okręgu Turka i Borynia (V kadencja 1882–1889)²⁹ oraz do Rady Państwa VI kadencji z okręgu Przemyśl–Gródek (w latach 1883–1885), zaś od 1903 r. zasiadał w Izbie Panów w Wiedniu³⁰. W 1886 r. zakupił majątek Kuńkowce, do których zapraszał wielu znamienitych osobistości, przedstawicieli arystokracji i ziemiaństwa oraz ludzi nauki, kultury i sztuki. Ożywiał, wraz z towarzyszącą mu rodziną, także życie naukowe, kulturalne, oświatowe i polityczne Przemyśla³¹.

Kontakty z posłem Łozińskim nie urwały się wraz z zakończeniem akcji wyborczej. Kolejne listy świadczą, że Dworski korzystał z poparcia Łozińskiego w staraniach o uzyskanie stanowiska dla cennego dla niego popiecznika – Władysława Przybylskiego³², wówczas zastępcy prokuratora (list nr 2). O powodzeniu tych działań informuje list nr 3. Ostatni dokument dotyczy organizowania dla Łozińskiego spotkania, w którym miał on złożyć sprawozdanie wyborcom przemyskim (list nr 4).

²⁸ E. Marczevska-Stańdowa, *Łoziński Władysław*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, [t. 1] Warszawa–Łódź 1972, s. 540-541.

²⁹ S. Grodziski, dz. cyt., s. 180.

³⁰ Buszko, dz. cyt., wg indeksu.

³¹ K. Kosek, dz. cyt., s. 27-32.

³² Chodzi o Władysława Przybylskiego, zastępcę prokuratora w Prokuratorii Państwa w Przemyślu; po interwencji Dworskiego asesora sądowego w sprawach dochodów skarbowych w c.k. Sądzie Obwodowym w Przemyślu, zob.: *Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii...*, za rok 1882 i 1885.

W cytowanych dokumentach warto zwrócić uwagę na następujące aspekty: sprawność Dworskiego w zakresie polityki zarówno lokalnej, jak i ogólnogalicyskiej, umiejętność wykorzystania jego kontaktów z innymi politykami i obywatelami, talenty organizacyjne oraz zdolność formułowania zwięzłych i jasnych przekazów pisemnych. Dodatkowo w listach uwidacznia się środowisko lokalne, również zainteresowane bieżącą polityką i żywo w nim uczestniczące. Dworski pokazuje się tu jako jego przywódca i autorytet.

Natomiast w sprawie poplecznictwa, dziś nazywanego układami, powiedziałabym: *nihil novi sub sole!*

List nr 1

*Przemyśl, 11 października 1883*³³

[...]³⁴

Na dziś wieczór zaprosiłem komitet pełny w celu uchwalenia ostatecznego, którego z kandydatów popierać będziemy, nie mam najmniejszej wątpliwości, że komitet oświadczy się za kandydaturą WP Dobrodz[ieja], którą i ja popieram i popierać będę, a gdy Gródek także przyjął kandydaturę WP Dobrodz[ieja], wybór będzie zapewniony.

Oświadczył mi kolega Dr Czaykowski³⁵, że WPan Dobrodz[iejowi], dogodnem będzie w sobotę do Prze-

³³ Biblioteka Jagiellońska, Dział Rękopisów, Korespondencja Władysława Łozińskiego..., sygn. 10049 III, k. 123.

³⁴ Nawiasy kwadratowe oznaczają opuszczenia, dotyczą one w tym artykule zwyczajowych formułek grzecznościowych stosowanych w korespondencji.

³⁵ Władysław Czaykowski, ur. ok. 1846 r. w Przemyślu, tamże adwokat krajowy, członek Rady Powiatowej i zastęp-

myśla przyjechać, gdy przyjazd ma jedynie ten cel, aby się WPan Dobrodz[iej], z niektórymi osobistościami zapoznał, przeto proszę przyjechać w dniu, w którym będzie to najdogodniejsze, a więc w sobotę.

[...]

ca marszałka od marca 1893 r. tamże. Zob. także T. Pudłocki, dz. cyt., wg indeksu.

List nr 2

Przemyśl, 2 lutego 1884³⁶

[...]

P. Przybylski tutejszy zastępca prokuratora stara się o posadę Radcy Sądu Krajowego wakującą w Przemyślu – jest przez sąd tutejszy i Wyższy na pierwszym miejscu proponowany – nie powinno więc ulegać wątpliwości, że Radcą zostanie, zależy nam jednak na tem, by został w Przemyślu, przeniesienie go bowiem na inną posadę spowodowałoby dlań klęskę materialną, musiałby się zadłużyć, co przy licznej rodzinie byłoby bardzo dotkliwe.

Gdy pragnę, by p. Przybylski pozostał w Przemyślu, bo od lat wielu przy wszystkich wyborach był mi bardzo użyteczny, a mieszkając w Przemyślu od lat prawie 20. i w sądzie i w mieście [ma] wpływy – przeto śmiem wstawić się za nim u JW Pana i prosić byś zechciał bądź bezpośrednio bądź za pośrednictwem JWW. Grocholskiego, Smolki i Ministra Ziemiałkowskiego poprzeć jego prośbę, na spełnieniu której mnie ze względów publicznych bardzo zależy.

Równocześnie piszę w tej sprawie do JW. Tyszkowskiego³⁷, który niewątpliwie poprze starania JW. Pana.

[...]

³⁶ Biblioteka Jagiellońska, dz. cyt., k. 126.

³⁷ Antoni Tyszkowski, właściciel dóbr, mieszkał w Trójcy, zm. 8 V 1895 r.; poseł VI, VII i VIII kadencji okręgu Przemyśl–Dobromil–Mościska jako reprezentant kurii gmin wiejskich, Buszko, dz. cyt., s. 401.

List nr 3

Przemyśl, 8 marca 1884³⁸

[...]

Serdecznie JW Panu dziękuję za tak skuteczne zajęcie się sprawą radcy Prz[ybylskiego], któremu przypisuję rezultat porządany.

Chciej JW Pan podziękować także Jego Ekscellencji Dr. Grocholskiemu za poparcie i wyjednanie nominacji, którą uważałem za bardzo ważną, by nie stracić człowieka, który mi zawsze przy wyborach był i będzie bardzo pożytecznym. [...]

List nr 4

Przemyśl, 11 listopada 1884³⁹

[...]

Na czwartek zaprosić wyborców w celu wysłuchania sprawozdania JW Pana nie mogę, z dwóch przyczyn, raz że czas za krótki, po wtóre mamy właśnie wieczorem posiedzenie Rady m[iejskiej]. Stosownie zatem do życzenia JW Pana zaproszę zgromadzenie na sobotę wieczór godz. 6:00. Jest to bowiem jak na zwykłe posiedzenie dzień najstosowniejszy.

Jeżeli byś JW Pan nie zgadzał się z tym zdaniem lub wolał niedzielę godz. 4:00 po południu, proszę mnie zawiadomić telegramem, jeżeli jutro takowego nie otrzymam pozostanie sobota godz. 6. wieczór, na którą to godzinę zaproszę wyborców plakatami a postaram się z p. Czykowskim o to, by inteligencja była licznie zebrana.

[...]

³⁸ Biblioteka Jagiellońska, dz. cyt., k. 128.

³⁹ Tamże, k. 130.